

Gimferrer en català: del compromís individual al compromís polític

Eloi Grasset
(University of California, Santa Barbara, USA)

Abstract This article sheds some light on the language change – from Spanish to Catalan – that took place in Pere Gimferrer’s work, one of the most acclaimed living poets in Spain. Specifically, the paper tries to analyse the political consequences of writing in Catalan during the Spanish transition from Franco’s dictatorship to democracy.

Keywords Pere Gimferrer. Catalan literature. Catalan poetry.

Per a poder tornar a llegir el primer canvi de llengua poètica – del castellà al català – que es produeix a l’obra de Pere Gimferrer, tal vegada cal recordar al lector que l’autor comença la seva obra literària en llengua castellana l’any 1962, i que continua escrivint ininterrompudament en aquesta llengua fins el 1969, any en què apareix *Extraña fruta y otros poemas*. Durant aquesta primera etapa, Gimferrer publica dos poemaris que resultaran decisius per comprendre l’evolució dels models poètics a la poesia espanyola: *Arde el Mar* (1966) i *Muerte en Beverly Hills* (1969). La seva producció en català comença l’any següent, el 1970, amb la publicació d’*Els miralls* i s’allarga fins el 2001 amb l’aparició de *Mascarada*. Fins aquell moment no es produeix cap superposició de llengües a la seva obra poètica. És a partir del 2006, amb la tornada de Gimferrer al castellà, quan assistim a una acceleració del canvis de llengua. L’any 2014, en una entrevista amb motiu de la publicació d’un dels seus darrers títols, l’autor justificava totes aquestes anades i tornades, dient: «Yo no elijo la lengua. La lengua me elige a mí y hace la mitad del trabajo».¹ És partint d’aquest discurs oficial que ens ofereix l’escriptor a propòsit dels canvis de llengua, que volem repensar les raons i conseqüències del seu primer pas al català.

Partint de l’evidència que la llengua catalana és la llengua materna de l’escriptor, la crítica ha fet correspondre el pas de Gimferrer del castellà

1 Doria, Sergi (2014). «Gimferrer, Pere: El nacionalismo catalán se nutre de historias apócrifas. Entrevista». *Diario ABC*, 20 gener. URL <https://www.abc.es/catalunya/barcelona/20140120/abci-pere-gimferrer-nacionalismo-catalan-201401171159.html> (2018-11-27).

al català, amb una transició cap a una escriptura més honesta i profunda. Ell mateix ha fet al·lusió moltes vegades a aquest vincle indissociable entre intimitat, sinceritat i llengua materna (Munné 1978, 33). El 1989, tot fent balanç de la seva producció literària i en referència al canvi de llengua, Gimferrer diu: «... cap a la darrereria de l'any 69 [...] m'adono que, per passar a un altre moment i per raons estrictament literàries, i no parlo ara de raons morals ni polítiques, cal que parli en la llengua en la qual vaig aprendre a designar les coses» (Gimferrer 1993, 29).

Sembla, doncs, que la literatura que Gimferrer vol fer a partir d'aquest moment ha de ser en català perquè és només aquesta llengua la que li assegurarà el vincle amb el món. Aquest canvi de llengua, que l'autor associa a raons estrictament literàries, té, al meu entendre, un seguit de conseqüències polítiques lligades al compromís que l'escriptor es veu obligat a assumir pel sol fet d'escriure en català. Això és el que volem explicitar aquí.

El vincle que l'autor recupera amb el món a través del català, imposa una rearticulació de les relacions entre llengua materna i llengua literària que s'estableixen en la seva poesia a partir d'aquest moment. La lectura política que faig d'aquesta decisió individual ve assegurada pel fet que aquest pas de Gimferrer coincideix en el temps amb la rearticulació social del català que, durant aquells anys, assumeix la societat catalana. Com Gimferrer mateix explica en alguns dels articles que publica a *El correo catalán* a partir de 1979, i que quedaran recollits al *Dietari*, la societat catalana ha d'assumir la tasca de tornar a vertebrar-se i incorporar-se a l'espai públic. Com ell mateix explica, en aquest procés, la llengua catalana cal que hi jugui un paper decisiu. No fa falta dir que la represa d'aquest món cultural està limitada per les condicions de precarietat en les quals es desenvolupa i per les discontinuïtats provocades pel franquisme. Tenint això en compte i atesa la sincronia entre el pas al català de Gimferrer i el moment de recuperació cultural que viu Catalunya durant aquells anys, el canvi de llengua no pot entendre's aliè als diferents desafiaments polítics col·lectius que estan en joc. En el moment històric del qual parlem, l'ús del català com a llengua literària comporta ineludiblement una politització del gest creatiu individual, a la manera que Deleuze i Guattari entengueren que aquesta era una de les característiques de tota literatura menor (Deleuze 1975, 29). I parlem de la literatura catalana com a literatura menor, no pas pel fet de ser una literatura que es fa en una llengua menor - ja que això caldria discutir-ho i no assegura absolutament res -, sinó perquè tot ús literari que es fa del català durant aquells anys és indefectiblement un ús menor d'una llengua que es troba en un procés de reterritorialització - és a dir una llengua que busca redeterminar-se políticament i social - però que per aquesta mateixa raó encara no ha assolit la seva normalització. La debilitat institucional que pateix la llengua catalana en aquell moment - el procés de rearticulació d'una *llengua-patró* a la qual Catalunya es veu socialment abocada - i la

indigència a què havia estat sotmesa fins llavors, porten a l'escriptor, pel sol fet de posar-se a escriure en català, a activar les condicions vindicatives de la llengua. Així, l'escriptura de Gimferrer en català, i malgrat les opinions de l'autor al respecte – és una escriptura necessàriament política i la decisió personal queda immediatament inscrita en el desafiament col·lectiu del qual l'escriptor caldrà que es faci càrrec. És també per aquesta mateixa raó, lligada al compromís polític que l'autor assumeix, i al procés de *normalització* pel qual passa el català, que el fet d'escriure en català és llegit des del primer moment per part de la crítica com un gest definitiu del qual suposadament no hi podrà haver tornada i que, com ja he explicat més amunt, s'associa a conceptes com compromís, honestedat, sinceritat o maduresa, amb què es pretén celebrar l'evolució – natural – de l'autor cap a la llengua materna. Gimferrer mateix insisteix també durant aquells anys en que aquest gest és definitiu, com quan diu: «L'única cosa genuïna per a un català, és escriure en català l'obra de creació» (Pi de Cabanyes, Graells 1971, 186). Així, doncs, Gimferrer sembla tenir clar durant aquests anys que la literatura del compromís individual només pot ser en català, per ser aquesta la seva llengua materna i això, precisament, ajuda a posar en marxa, per primera vegada en la seva obra, un seguit d'implicacions polítiques que esdevindran ineludibles i que quedaran necessàriament explicitades en la relació que l'autor manté amb la seva literatura.

Aquesta dimensió política de la literatura es veu de manera diàfana en un dels textos més personals de *L'agent provocador* en el qual Gimferrer connecta el seu pas al català amb l'inici de la seva relació amorosa amb la pianista Maria Rosa Caminals. Després dels anys del franquisme, que estan associats a les prohibicions, sorgeix un temps ple d'esperança que l'autor vincula a la paraula «*paranys*», pronunciada en català per Maria Rosa, i que es convertirà, com ell mateix recorda, en la primera paraula del seu primer llibre en català. Aquest temps *nou* de què parla Gimferrer va associat a les paraules que l'escriptor anirà recordant: «engavanyar», «petricó», «oliastre» o «pouar»... En el text, Gimferrer atén a la eufonia de les paraules i en celebra la seva irreductibilitat i és precisament aquesta transparència a la qual apel·la l'autor, allò que donarà als mots el valor de salconduit per a permetre al poeta escapar de la impostura associada a una llengua que, com ell mateix escriu, ha esdevingut falsejada. Aquest vincle alienable entre ser i llenguatge permet a Gimferrer restituir una mena d'ordre literari original que va associat a la llengua materna i, al mateix temps, imposa un procés de readaptació de l'autor respecte la llengua literària que, fins aquell moment, havia estat imposada: «i tot, de sobte, era veritat, i tot esdevenia veritat, i ja no dúiem cap pomada a la boca i només amb els mots ens retrobàvem» (Gimferrer 1998, 77). La llibertat que ofereixen les paraules que fins llavors havien estat secretes, reforça la llibertat que li ofereix la seva relació amorosa, i tots dos processos formen part d'un mateix projecte que va lligat a la honestedat que suposa escriure en llengua materna.

Per aquesta raó, l'obra poètica en català – l'ús del català literari – es planteja com un exercici subversiu que, a més de les raons estètiques, acumula raons polítiques i personals. El gest de canvi individual – singularitzador – ve contrarestat pel projecte col·lectiu – polític – al qual la decisió queda lligada indefectiblement. No cal dir que el fet de fer circular aquestes paraules irreductibles que acabo de citar és un gest polític que queda subjecte al procés de reterritorialització de la llengua que porta implícit i al qual Gimferrer hi vincula les raons personals. Així, doncs, aquest primer canvi de llengua acumula diferents raons i conseqüències: escriure en català és sens dubte un gest alliberador com ho anuncia el poeta, però, per una altra banda, apunta també a una forçada reterritorialització a la que es veu sotmesa la llengua i aquest fet té incidència directa sobre la poesia que escriu Gimferrer. Com deia més amunt, la decisió d'escriure en català no pot deslligar-se de la voluntat del poeta de participar del teixit d'una tradició que havia sofert moltes discontinuïtats. Precisament per aquest motiu, el canvi de què parlem se sosté com una decisió que té conseqüències polítiques només serveix per a parcel·lar l'obra de l'escriptor, sinó que ens permet abordar les conseqüències que tenen les decisions que van configurant la seva poètica. Totes les conseqüències que hem associat al pas del castellà al català s'acaben aquí, i l'acceleració de canvis de llengua que es produeix a partir de 2006 cal entendre'l de manera molt diferent. La situació política del 2006 és una altra, i també ho són les circumstàncies personals de l'autor. Tot i així, per acabar, cal dir que el que busca Gimferrer amb l'acceleració dels canvis de llengua no té a veure amb les llengües d'escriptura sinó amb la reconfiguració d'un ideòlecte literari que s'anirà rearticulant a partir de les diferents llengües literàries de l'autor. Dilucidar les raons i conseqüències de hauran de ser el centre d'un altre article.

Referències

- Deleuze, Gilles; Guattari, Félix (1975). *Kafka. Pour une littérature mineure*. Paris: Minuit.
- Gimferrer, Pere (1998). *L'agent provocador*. Barcelona: Edicions 62.
- Gimferrer, Pere (1993). «Itinerari d'un escriptor». *Assaigs Crítics*. Vol. 5 de *Obra Catalana Completa*. Barcelona: Edicions 62, 211-35.
- Munné, Antoni (1978). «Función de la poesía y función de la poética. Entrevista». *El viejo topo*, 26, 40-43.
- Pi de Cabanyes, Oriol; Graells, Guillem-Jordi (1971). *La generació literària dels 70. 25 escriptors nascuts entre 1939-1949*. Barcelona: Pòrtic.